LAURENS MEERMAN

UIT DE STROOM VAN HET LEVEN

Kunstenaars weten al lang dat je niet ver hoeft te reizen om dingen te zien die de moeite waard zijn. Sommigen van hen vonden dicht bij huis alles wat ze nodig hadden.

Op zijn dertigste wist Jan Mankes dat hij niet lang meer zou leven. Hij leed al vier jaar aan tuberculose en recent had ook de Spaanse griep hem in zijn greep gehad. Kort voor zijn dood in 1920 schreef hij aan verzamelaar Annie van Beuningen dat ze te weinig hadden gepraat over wat hij in zijn kunst wilde bereiken. 'Ik probeerde mooie dingen te maken in allen eenvoud,' schreef hij.

Zelfs als er geen enkel kunstwerk van Mankes was overgeleverd, alleen deze brief, dan zouden we weten dat we die dingen moesten zoeken in de natuur – gewoon, omdat Mankes het zo sensitief heeft verwoord. Door die eenvoud zouden we het nog preciezer kunnen afbakenen. Geen dramatische zonsondergangen of een bont veldboeket, maar besneeuwde weilanden, een rij bomen in de schemering, een geitje – ingetogen onderwerpen die het bedachtzame karakter van Mankes weerspiegelen [21, 22].

Wie zijn beste werk ziet, begrijpt dat het niet zozeer gaat over wat mooi is, maar over iets groters. Mankes was ervan overtuigd dat er diepe waarheden besloten liggen in het alledaagse. Om geraakt te worden door zijn kunst hoef je niet per se in zo'n waarheid te geloven. De kracht zit nog in iets anders, in iets dat moeilijk onder woorden te brengen is. Het heeft te maken met de eerbied waarmee Mankes in beeld bracht wat hem raakte. En ook met tegenstrijdigheid. Twee kwartelkuikens bij een bord zouden ons vertederen als we ze in de achtertuin zagen [25]. Dat maakt je bewust van iets ontzagwekkends, dat zich ook openbaart in Mankes' landschappen, in een geitje of een dode vogel [24] die Mankes in alle eenvoud heeft geschilderd. Kijkend naar zijn kunstwerken begrijpen we waarom hij juist dit uit de stroom van het leven tilde.

<21 **Jan Mankes**
Bomenrij, 1915 • olieverf op doek, 69 x 52 cm • Museum MORE, Gorssel (foto Peter Cox)

22 **Jan Mankes**
Jonge witte geit, 1914 • olieverf op doek, 49,5 x 59,5 cm • Museum Arnhem

Het aanschouwen van dingen die maar heel even zó mooi zijn – dat brengt een complexe sensatie van geluk teweeg

Mankes was een van de beste, maar hij was niet de eerste kunstenaar die met weinig veel kon zeggen. Ook de zeventiende-eeuwse Spaanse schilder Francisco de Zurbarán was er een meester in. Zijn stillevens behoren tot de bekendste kunstwerken in dat genre, zoals het schilderijtje van een schotel met een roos en een aardewerken beker gevuld met water [23]. Uit de knap nagebootste texturen spreekt een bijzondere vorm van aandacht en eerbied, die wordt versterkt door de krachtige eenvoud van de compositie. Bekijk ons goed, dat verdienen we, lijken de voorwerpen te zeggen. Zelfs zonder te weten dat de beker en de roos verwijzen naar de maagd Maria, kunnen we vermoeden dat ze een sacrale betekenis hebben.

Dat is anders bij de objecten op het schilderij van Rembrandt-leerling Christoph Paudiss [26]. Het bier is bier en de haringen zijn haringen. Datzelfde geldt voor de uien en het rookgerei. Deze alledaagse voorwerpen verwijzen niet naar hogere zaken, maar toch heeft ook dit stilleven een buitengewone zeggingskracht. Paudiss brengt een ervaring over die wij hopelijk herkennen: het ontdekken van iets moois op een onwaarschijnlijke plaats. Hier een willekeurig hoekje in een armoedige kamer, waar een licht van helder goud alles plots de moeite waard maakt. De haringen met hun zilveren huid, het losgeraakte strootje aan de streng met uien, en ook het verkleurde papier van de prent die aan de muur is geprikt.

Het aanschouwen van dingen die maar heel even zó mooi zijn – dat brengt een complexe sensatie van geluk teweeg, een vorm die altijd vergezeld gaat van weemoed en een beetje spijt. Paudiss heeft dat heel knap voelbaar gemaakt.

Uiteraard zijn er ook na Jan Mankes kunstenaars geweest die zich intensief bezighielden met de kracht van eenvoud. De Italiaan Giorgio Morandi maakte honderden composities geïnspireerd op eenvoudige objecten die hij in zijn atelier bewaarde: flessen, potjes, vazen – spullen uit rommelwinkels, die hij gebruikte om zijn gedachten en gevoelens te verbeelden [p.46]. Door de tederheid en finesse waarmee Morandi dat heeft gedaan, roepen die schilderijen ook bij de beschouwer emoties op. Dat gaat het best als je ze in het echt ziet, omdat het bij Morandi meestal iets heel kleins is dat je het eerst raakt. Een zigzaggende penseelstreek of een smal streepje schaduw onder een vaas – details die op mysterieuze wijze betekenisvol worden als we ze met onze eigen ogen ontdekken.

Dat Morandi zijn geesteswereld weergaf met pretentieloze objecten, zegt iets over hem als mens. Hij was een bescheiden en eenzelvig man, die samen met zijn drie ongehuwde zussen een relatief klein appartement bewoonde. De toegang tot zijn atelier – en tevens slaapkamer – bevond zich in de slaapkamer van zijn zussen. Af en toe schilderde Morandi het uitzicht vanuit dat atelier. Een van die schilderijen

<23 **Francisco de Zurbarán**
Een beker water en een roos, ca. 1630 • olieverf op doek, 21,2 x 30,1 cm • National Gallery, Londen

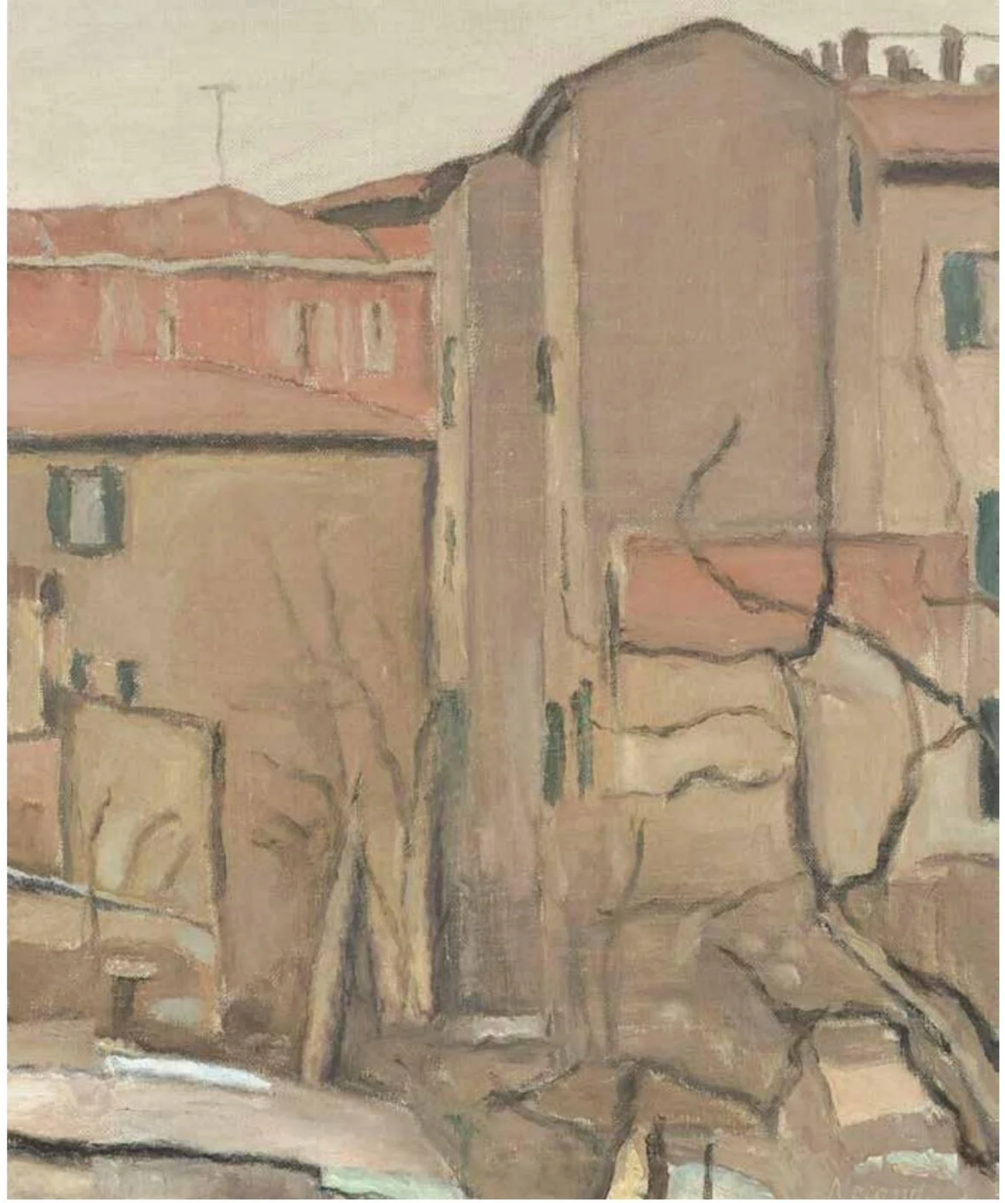
24 **Jan Mankes**
Dood vogeltje met judaspenning, 1910 • olieverf op papier op paneel, 14 x 29 cm • Museum Arnhem

25 **Jan Mankes**
Twee kuikens op een tinnen schotel, 1910 • olieverf op papier op paneel, 21 x 30,5 cm • particuliere collectie

26 **Christoph Paudiss**
Stilleven met glas bier, haringen en rookgerei, 1660 • olieverf op paneel, 86,5 x 73 cm • Museum Boijmans Van Beuningen, Rotterdam

>27 **Giorgio Morandi**
Binnenhof aan de via Fondazza, 1954 • olieverf op doek, 55,5 x 45,5 cm • Museum Boijmans Van Beuningen, Rotterdam

bevindt zich nu in de collectie van Museum Boijmans Van Beuningen [27]. Er is weinig groen op te zien. Alleen een paar kale bomen. Je krijgt er bijna medelijden door. Opgehokt met drie zussen, en dan vanuit je kamer uitzicht hebben op nog meer muren. Maar Morandi vond dat niet erg, en dat zie je. Net als bij de flessen en vaasjes in zijn stillevens heeft hij de vormen in dit uitzicht zachter gemaakt dan ze in werkelijkheid waren. De contouren zijn een beetje diffuus, waardoor die stenen blokken iets gemoedelijks krijgen, met de harmoniërende kleuren die in elkaar overvloeien. Dit is geen claustrofobisch beeld. Het voelt alsof je door Morandi's ogen kijkt naar iets dierbaars, naar een uitzicht dat voor hem genoeg was. Morandi verliet zijn woonplaats Bologna zelden en ging in de buurt op vakantie. Altijd naar dezelfde bestemming: een vakantiehuisje in Grizzana.

Ook Jan Mankes was niet erg reislustig, al kwam dat bij hem misschien ook door zijn gezondheid. Over Paudiss hebben we zulke informatie niet, maar over zijn leermeester Rembrandt bestaat een beroemde anekdote. Toen Constantijn Huygens aan de jonge Rembrandt en Jan Lievens vroeg waarom zij niet zoals hun collega's naar Italië reisden, antwoordden ze arrogant dat in Nederland alles te zien was. Dat was in zekere zin waar, want in Amsterdam kwamen destijds zelfs meesterwerken van Titiaan op de veiling. Maar het getuigt ook van iets anders: het vertrouwen dat je niet ver weg hoeft om de dingen te zien die ertoe doen. Wat hier is, is overal, wat niet hier is, is nergens, zou de Boeddha hebben geleerd. De schilderijen van Mankes, Morandi, Paudiss en Zurbarán maken die wijsheid zichtbaar. Ze laten zien dat niets onbelangrijk is. Als we het maar goed genoeg bekijken.

Laurens Meerman is wetenschappelijk redacteur bij de Vereniging Rembrandt